

MARIA ZABŁOCKA

Uniwersytet Warszawski

U ŹRÓDEŁ ZASADY 'AUDIATUR ET ALTERA PARS'

Budynki Pałaców Sprawiedliwości zazwyczaj stają się przedmiotem rozpraw naukowych dopiero wtedy, gdy są już obiektami o historycznym znaczeniu. Wówczas architekci podkreślają ich walory architektoniczne, prawnicy opisują symbolikę sal rozpraw.

Wyjątkowy pod tym względem jest gmach polskiego „nowego” Sądu Najwyższego, który od początku swego istnienia zasłynął dzięki umieszczeniu na otaczających go kolumnach paremii wywodzących się z prawa rzymskiego.

O znaczeniu rzymskich paremii dla kultury europejskiej już wiele napisano¹. Wyjątkową karierę wśród romanistów polskich robi o dziwo paremia, której brak na kolumnach, czyli słynne powiedzenie *audiatur et altera pars*.

Polemikę zapoczątkował Franciszek Longchamps de Bériet w artykule² *'Audiatur et altera pars'*. Szkic o *brakującej kolumnie Pałacu Sprawiedliwości* umieszczonym na stronach 270-293 w księdze *'Leges*

¹ Por. *Lacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, red. W. WOŁODKIEWICZ, J. KRZYNÓWEK, Warszawa 2001 oraz wykaz artykułów w M. ZABŁOCKA, *Romanistyka polska w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku*, Warszawa 2013, s. 144.

² Por. też niemiecką wersję tego artykułu *'Audiatur et altera pars'*. *Eine fehlende Säuleninschrift am Warschauer Justizpalast und die Bedeutung der Parömie im polnischen Recht*, [w:] *'Inter cives necnon peregrinos'*. *Essays in honour of Boudewijn Sirks*, Göttingen 2014, s. 428 i n.

Sapere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Januszowi Sondłowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej, Kraków 2008.

Autor ten słusznie stwierdza, że „Kolumnada, po pierwsze, unaocznia w architektonicznej wizji, że fundamenty współczesnego prawa Europy wyrastają z rzymskiej myśli prawnej. Przeszłość została wchłonięta przez teraźniejszość, stąd nawet trudno roztrząsać, czy prawo rzymskie przestało, czy nie przestało istnieć. Jest wpisane we współczesne porządki prawne. Po drugie, podtrzymując najważniejszy budynek sądowy Rzeczypospolitej, zaświadcza, że Polska należy do rodziny krajów, które uznają rzymską spuściznę prawną za podstawę własnych systemów, nie tylko prawa prywatnego...”, a następnie: „Łacińskie inskrypcje kolumnady wybrano jako symbol, choć odgrywają w istocie dużo ważniejszą rolę... paremie stanowią środek komunikacji i porozumienia. Wyrażają wartości chronione przez prawo: zarówno w starożytności jak i w naszej Ojczyźnie i gdzie indziej...” (s. 272).

Następnie zauważając, że niewątpliwie należało dokonać wyboru, a każda selekcja wymaga eliminacji, Franciszek Longchamps de Bérier zastanawia się nad przyczynami pominięcia paremii *audiatur et altera pars*, a mianowicie, czy pominięcie to było spowodowane uznaniem, iż wyraża ona „czysto proceduralne prawidło”, czy też „uznano ją za zupełnie oczywistą i dlatego niewartą poświęcenia jej miejsca w kolumnadzie”. (s. 274). Uzasadniając ważność tej reguły i proceduralny charakter, dokonuje przeglądu źródeł, które zawierają podobną myśl.

W odpowiedzi na ten artykuł W. Wołodkiewicz, w recenzji³ *Leges sapere*. Ma marginesie książki poświęconej Profesorowi Januszowi Sondłowi, wyjaśnia: „Doszliśmy jednak do wniosku, że ma ona [omawiana paremia] bardziej retoryczny niż prawny charakter. Wydawało się nam, że pożyteczniejsze będzie podanie bardziej szczegółowych zasad, dotyczących tak podstawowych zasad państwa prawa, jak zagadnienie ciężaru dowodu w procesie, czy też obecność oskarżonego/pozwanego ... niż podawanie retorycznej paremii *audiatur et altera pars*” (s. 122) i „Maksyma *audiatur et altera pars*, mająca charakter retoryczny, jest wielokrotnie powoływana w literaturze nieprawniczej. Wspominają

³ Por. «Palestra» 54.1-2/2009, s. 117-125.

o niej: Demostenes, Demokryt, Arystofanes, Plutarch, Cicero, Seneka, *Dzieje Apostolskie*, św. Augustyn, Grzegorz z Nazjanzu. Powołany przez Polemistę jurysta Marcjanus (D. 48.17.1 pr.), który podaje regułę *ne qui absens puniatur*, został wykorzystany przez autorów wyboru paremii na kolumnach Sądu Najwyższego w inskrypcji na kolumnie 73⁴ (s. 123). Jednocześnie potwierdza, że „ma ona [omawiana zasada] znaczenie we wszystkich sądowych postępowaniach procesowych, nieprocesowych, a także administracyjnych”.

O retorycznym znaczeniu paremii *audiatur et altera pars* mogą świadczyć przytaczane przez Andreasa Wackego⁴ przysłowia włoskie:

„Non giudicar per legge, nè per carte,
se non senti l'una e l'altra parte”;

„Parola di uno,
parola di nessuno“;

„Per sincerarti
Senti le due parti“.

Niewątpliwie zasada *audiatur et altera pars* w takiej zwięzłej formie w prawie rzymskim nie występuje. Jak zauważa Ireneusz Żeber w artykule *Jeszcze o 'Audiatur et altera pars'*⁵, „jest to zasada moralnej natury, ma swe źródło w moralności Greków. Od Greków przeszli i uznali ją także za swoją moralną cnotę Rzymianie. Z obszaru moralności na teren prawa przeniosła ją rzymska jurysprudencja” (s. 41). Przyjmując za oczywiste również retoryczne znaczenie omawianej zasady, należy zwrócić uwagę na najwcześniejsze rzymskie źródła prawnicze wyrażające powyższą zasadę.

⁴ Por. A. WACKE, 'Audiatur et altera pars'. Zum rechtlichen Gehör im römischen Zivil- und Strafprozeß, [w:] 'Ars boni et aequi'. Festschrift für Wolfgang Waldstein zum 65. Geburtstag, Stuttgart 1993, s. 372 i n. Por. też jego króciutkie uwagi w 'Audiatur et altera pars', «Juristische Arbeitsblätter» 1980, s. 594.

⁵ I. ŻEBER, *Jeszcze o 'Audiatur et altera pars'*, [w:] *Zasady prawne w dziejach prawa publicznego i prywatnego*, Wrocław 2015, s. 31 i n.

F. Longchamps de Bérier przywołuje konstytucję cesarzy Septimusa Sewera i Antonina Karakalli, przekazaną przez jurystę Marciana:

D. 48,17,1 pr. Marcianus *libro secundo publicorum (iudiciorum): Divi Severi et Anonini Magni rescriptum est, ne quis absens puniatur: et hoc iure utimur, ne absentes damnentur: neque enim inaudita causa quemquam damnari aequitatis ratio patitur.*

W reskrypcie boski Sewer i Antonin Wielki odpowiedział, aby nie karać nieobecnego. I takie prawo stosujemy, aby nieobecnych nie skazywać, ponieważ względ na sprawiedliwość nie pozwala skazać kogokolwiek bez wysłuchania sprawy.

Przytacza też, tak jak to uczynił wcześniej A. Wacke, cytaty z *Medei Seneki Młodszego* i omawia wersy z *Dziejów Apostolskich* 25,16 oraz wspomina porywcze działanie cesarza Klaudiusza (Suet, *Claud.* 38).

K. Amielańczyk⁶, we wnikliwym artykule *U podstaw prawa prywatnego: Rzymski proces cywilny i jego zasady*, podkreślając, iż „Rzymianom można przypisać znajomość i przestrzeganie licznych, znanych dzisiaj zasad procesowych” (s. 164), przy omawianiu zasady równości stron zauważa, że umocowanie omawianej paremii można wywieść już z wcześniejszego źródła, z reskryptu cesarza Trajana przekazanego przez D. 48,19,5 pr.: *Absentem in criminalibus damnari non debere*⁷. Oczywiście, powyżej cytowane źródła dotyczą procesu karnego, ale to samo dotyczy procesu cywilnego.

A. Wacke wspomina co prawda Ustawę XII Tablic i postępowanie *apud iudicem* ze słowami *meridie praesenti litem addicito* [niech [sędzia] przysądzi przedmiot sporu na korzyść obecnego], ale nie przywiązuje do nich większego znaczenia⁸.

Jednakże podstawowe znaczenie ma tu poprzedni przepis Ustawy (1,7) ze słowami *cum perorando ambo praesentes* [niech przemawiają, gdy obaj

⁶ Por. K. AMIELAŃCZYK, *U podstaw prawa prywatnego: „Rzymski proces cywilny” i jego zasady. (Uwagi na marginesie nowego podręcznika prawa rzymskiego W. Dajczaka, T. Giaro i F. Longchamps de Bérier)*, «Gdańskie Studia Prawnicze» 24/2010, s. 157-175.

⁷ Podobnie LONGCHAMPS DE BÉRIER F., ‘*Audiatur et altera pars*’. Szkic o brakującej kolumnie..., s. 275 n. 19.

⁸ A. WACKE, *op. cit.*, s. 378.

[są] obecni], który stanowi, moim zdaniem, pierwowzór późniejszej zasady *audiatur et altera pars*. Od samego początku postępowania obydwie strony powinny przedstawiać pretorowi swoje racje, inaczej mówiąc, każda ze stron przedstawiała dowody na poparcie swojego twierdzenia w obecności strony przeciwnej. To właśnie w tym króciutkim przepisie zawarte zostały podstawowe zasady dzisiejszego procesu cywilnego: zasada kontrydiktoryjności, równości stron i bezpośredniości.

Podobnie zresztą wygląda sprawa z innymi podstawowymi zasadami dzisiejszego procesu cywilnego polskiego i innych krajów europejskich. To już od przepisów Ustawy XII Tablic datują się takie zasady, jak zasada skargowości, formalizmu postępowania, ustności, swobodnej oceny dowodów, jawności, koncentracji materiału dowodowego. Dlatego też uważam, że studiowanie najstarszego prawa rzymskiego zawartego m.in. w Ustawie XII Tablic to nie marnowanie czasu na przypomnianie nic nieznających „staroci”, ale ukazywanie, skąd wywodzą się zasady dzisiejszych prawodawstw, jak wygląda tradycja prawa europejskiego.

AT THE ROOT OF THE PRINCIPLE OF 'AUDIATUR ET ALTERA PARS'

Summary

The aim of the article is to show that the prototype of what later became the principle of *audiatur et altera pars* is a provision from Law 1,7 of the Twelve Tables, *cum perorando ambo praesentes* (let them speak when both are present). At the start of proceedings both parties were to put their case to the praetor; in other words both parties presented their evidence in the presence of the opposite party. This concise provision encapsulates the fundamental principles judges in modern civil proceedings are expected to observe: *audi alteram partem* (“hear the other side”), equal treatment of both parties, and direct examination of the evidence.

Słowa kluczowe: rzymski proces cywilny; zasady procesowe; rzymskie prawo archaiczne; paremia *audiatur et altera pars*.

Keywords: Roman civil proceedings; principles governing proceedings; archaic Roman law; *audiatur et altera pars*.

Literatura:

- AMIELAŃCZYK K., *U podstaw prawa prywatnego: „Rzymski proces cywilny” i jego zasady. (Uwagi na marginesie nowego podręcznika prawa rzymskiego W. Dajczaka, T. Giaro i F. Longchamps de Bériera)*, «Gdańskie Studia Prawnicze» 24/2010, s. 157-175
- LONGCHAMPS DE BÉRIER F., ‘*Audiatur et altera pars*’. Szkie o brakującej kolumnie Pałacu Sprawiedliwości, [w:] ‘*Leges Sapere*’. *Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, Kraków 2008, s. 271-283
- LONGCHAMPS DE BÉRIER F., ‘*Audiatur et altera pars*’. *Eine fehlende Säulenschrift am Warschauer Justizpalast und die Bedeutung der Parömie im polnischen Recht*, [w:] ‘*Inter cives necnon peregrinos*’. *Essays in honour of Boudewijn Sirks*, Göttingen 2014, s. 428-442
- Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, red. W. WOŁODKIEWICZ, J. KRZYNÓWEK, Warszawa 2001
- WACKE A., ‘*Audiatur et altera pars*’, «*Juristische Arbeitsblätter*» 1980, s. 594-595
- WACKE A., ‘*Audiatur et altera pars*’. *Zum rechtlichen Gehör im römischen Zivil- und Strafprozeß*, [w:] ‘*Ars boni et aequi*’. *Festschrift für Wolfgang Waldstein zum. 65. Geburtstag*, Stuttgart 1993, s. 369-399
- WOŁODKIEWICZ W., ‘*Leges sapere*’. *Ma marginesie księgi poświęconej profesorowi Januszowi Sondlowi*, «*Palestra*» 54.1-2/2009, s. 117-125
- ZABŁOCKA M., *Romanistyka polska w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku*, Warszawa 2013
- ŻEBER I., *Jeszcze o ‘Audiatur et altera pars’*, [w:] *Zasady prawne w dziejach prawa publicznego i prywatnego*, Wrocław 2015, s. 31-42.